

CZU: 37.013.31:343.54(478)

DOI: 10.5281/zenodo.8240026

EDUCAȚIA FORMALĂ CA INSTRUMENT DE PREVENIRE VICTIMOLOGICĂ A INFRAȚIUNILOR DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE

SAMOILENCO Victoria

doctorandă, Școala Doctorală Științe Juridice,
Universitatea de Stat din Moldova
ofițer superior al Secției Reintegrare Socială, Penitenciarul nr. 3 Leova
ORCID: 0000-0002-5998-2622

In the Republic of Moldova, domestic violence, or family violence as it is also known, is a common phenomenon. Preventive measures are declarative, symbolic and less focused on concrete measures. It is also well known that the criminological paradigm of prevention predominates, the victimological paradigm being ignored. In the causal system of the crime, a special role is played by the victim from which we conclude that victimological prevention can no longer be ignored. In this article we will argue the importance of early victimological prevention, as an educational action that can be carried out in school by applying educational contents capable of preventing the formation of deviant personalities.

Keywords: *deviant personality, victimological prevention, formal education, family violence.*

Nimeni nu posedă cunoștințe înnăscute. În una din lucrările sale, „Eseu asupra intelectului omenesc”, John Locke spunea despre oameni că se nasc asemeni unei „tabula rasa”, adică o tăbliță ștersă, pe care o completează de-a lungul vieții cu diferite cunoștințe, unele utile, altele neimportante sau dimpotrivă, dăunătoare. Primele comunități umane erau societăți tribale de vânători-culegători, astfel oamenii achiziționau cunoștințe în contextul expunerii la diferite situații și experiențe de viață: la vânatoare, în lupta cu alți hominizi sau alte triburi, etc. Învățatul din experiență este numită azi educație informală sau învățământ informal. Odată cu dezvoltarea omenirii și cu transformările sociale, a apărut și învățământul instituționalizat care ține de educația non-formală și cea formală.

Astăzi, un rol deosebit îl joacă educația formală, definită în literatura de specialitate ca „educația oferită de școală” sau ca „educația ce se referă la ansamblul acțiunilor sistematice și organizate, elaborate și desfășurate în cadrul unor instituții de învățământ specializate (școală, universitate, etc.) în scopul formării personalității umane, iar în acest context educația și instruirea sunt explicite, desfășurate în virtutea atingerii unor obiective clar formulate și procesul educativ se caracterizează prin intensitate, concentrare a informațiilor și continuitate.” [1,pag.26] Se consideră că „fiind un produs complex, intenționat, conștient și organizat, care asigură predarea-învățarea-evaluarea cunoștințelor teoretice și practice,

educația formală are ponderea, importanța și eficiența cea mai mare în formarea personalității, în pregătirea și perfecționarea pregătirii profesionale.”[2,pag.89]

Un element esențial al educației formale îl reprezintă conținuturile educaționale. Când ne referim la conținuturi educaționale ne referim la „ce anume trebuie predat și învățat”. Anume prin intermediul conținuturilor educaționale învățământul își aduce aportul la reglarea structurii sociale per ansamblu. În unele societăți conținuturile educaționale sunt preponderent teoretice și axate pe formarea unor abilități concrete, într-un anumit domeniu, în altele sunt preferate conținuturi axate pe formarea de calitate, abilități și competențe mai generale, precum calitățile morale, abilitățile de relaționare și comunicare, etc. Altfel spus, există conținuturi capabile să dezvolte competențe și abilități cognitive și conținuturi care caută să dezvolte abilitățile și competențele volitiv-emoționale. Ideal ar fi să existe un echilibru între aceste 2 categorii de conținuturi însă politica educațională a fiecărui stat în parte, trebuie să fie elaborată în funcție de dinamica socium-ului, în primul rând pentru că învățământul într-un stat trebuie să îndeplinească o funcție praxiologică.

O societate non-anomică, pacifistă, caracterizată de meritocrație, toleranță și moralitate înaltă poate prioritiza conținuturile educaționale axate pe dezvoltarea competențelor cognitive. Într-o astfel de societate știința devine o valoare în sine iar miza este pusă pe cunoașterea umană. Savantul este modelul ideal de personalitate iar oamenii enciclopedici și cărturari extrem de stimați. Astăzi dacă avem nevoie de o informație o accesăm datorită internetului cu o viteză colosală, astfel, nimeni nu își mai pierde timpul să se transforme într-o enciclopedie, din acest motiv, o societate ideală a cărturarilor este mai curând o utopie. Și totuși, există țări care investesc în cunoaștere și în știință sume colosale, deoarece în era atomului, postulatul lui Francis Bacon „cunoașterea este putere” reprezintă un adevăr tot atât de pur ca limpezimea apei. Oricine deține azi o cunoaștere capabilă să inoveze un anumit domeniu favorizând progresul, este milionar.

Nu este cazul Republicii Moldova, un stat slab dezvoltat și cultural, și social și politic și economic. În special o dinamică negativă o are socium-ul: exod de intelecte, îmbătrânire a populației, nivel înalt de criminalitate, familii disfuncționale, natalitate scăzută, alcoolism, agresivitate, nivel slab de educație,etc. Putem spune că societatea Republicii Moldova este una anomică, cu nivel scăzut de moralitate, în care predomină intoleranța, corupția, adicțiile legate de consum, și alți vectori negativi care favorizează un nivel destul de înalt de criminalitate. Majoritatea populației are cel puțin câte o nevroză, suntem „scufundați în prejudecăți” și mai avem și o doză mare de ipocrizie ca să nu recunoaștem că în fond „toți greșim și toți nu suntem patrioți deoarece avem un nivel scăzut de conștiință socială”.

În dorința de „a ne salva ca stat”, am crezut până acum că reformarea sectorului justiției este măsura corectă și necesară, atribuind justiției un rol central nemeritat în reglarea structurii sociale. De facto, totul ar fi trebuit să înceapă cu o reformă dură și extrem de bine elaborată a sistemului de învățământ. Selectarea și proiectarea noilor conținuturi educaționale, adaptate problemelor sociale cu care Republica Moldova se confruntă, ar fi trebuit să constituie elementele principale ale acestei reforme. Nu prea a fost vociferată ideea unei reforme serioase a sistemului de învățământ: nici în cadrul forurilor științifice, nici în diferite medii socio-profesionale și nici în presă.

Republica Moldova are nevoie de o reformă urgentă a sistemului de învățământ, reformă care trebuie să facă un upgrade vechilor conținuturi educaționale, conținuturi care furnizează un volum mare de cunoștințe teoretice, asimilate de un număr redus de subiecți, dintre care unii preferă să se dezvolte intelectual și profesional în străinătate deoarece acasă nu au oportunități. Noile conținuturi trebuie să se axeze pe dezvoltarea abilităților și competențelor volitiv-emoționale. Acest fapt ar avea un impact pozitiv asupra relațiilor interumane, atât cele de natură profesională cât și cele care țin de context familial, dar mai ales asupra comportamentului indivizilor în societate ca bază a acestor relații.

De ce am avea nevoie de relații interumane mai solide și mai sănătoase? Din simplul motiv că avem o conectare între noi foarte slabă. Această conectare slabă se resimte chiar și la nivelul unor microgrupuri, spre exemplu în interiorul unor familii, unde membrii își neglijează nevoile reciproc și se manifestă agresiv unii cu alții. Din cauza acestei conectări slabe, capacitatea noastră de a coopera, mai ales la nivel macrosocial este diminuată semnificativ iar unde este o cooperare slabă, nu există progres. Spre exemplu, ne confruntăm cu problema violenței în familie, avem copii abuzați de părinți și femei abuzate de partenerul intim. Vecinii, rudele, prietenii familiilor în care există această anomie, cel mai frecvent nu se implică pentru a ajuta persoanele victimizate pentru că au cu acestea o conectare foarte slabă care se traduce prin nepăsare și prin preocuparea pentru soluționarea propriilor probleme, pentru că ale altora, nu contează și nu este o problemă dacă devin martori tăcuți, dimpotrivă, se autoabsolvă de o problemă suplimentară.

Violența în familie, în situația când este o violență a partenerului intim, iarăși, ne vorbește despre o conectare slabă între partenerii care formează de fapt cuplul. Când soțul își vede soția ca pe o persoană care să-i nască copii, să-i mențină casa curată și să-i gătească fără a se conecta la nevoile acesteia (de a se odihni, de a avea timp cât de puțin exclusiv pentru sine – pentru dezvoltarea sa personală, pentru implementarea unor planuri legate de propria carieră, etc.), ultima, la nivel psihologic transmite un feed-back negativ și o respingere care generează la partener un comportament inconștient de acuzare pentru faptul că este dezaprobat și respins, apoi frustrare și într-un final agresivitate.

De asemenea părinții se conectează precar la nevoile copilului, iar copilul deprinde acest mod de relaționare și o folosește ca fundament pentru celelalte relații sociale în viața de adult. Acesta este modul în care creștem un adult rece și nepăsător, din acest motiv, părinții trebuie sfătuiți să prioritizeze nevoile emoționale ale copiilor și să le satisfacă într-o manieră sănătoasă și fără târăgănare. La moment, există din păcate un trend de a inhiba anumite nevoi emoționale ale copiilor oferindu-le gadget-uri electronice, care nu-i fac decât să trăiască într-o lume virtuală. Adevărul este că un copil are anumite nevoi emoționale și pentru a da de înțeles acest lucru, el este neastâmpărat și obraznic iar părintele nu are timp pentru a-l monitoriza, preferând să-i ofere un gadget. Nu neapărat că vom crește niște monștri, deoarece conținuturile la care au acces prin gadget-uri și jocurile electronice pot fi uneori chiar educative, însă cu siguranță acești copii vor avea incertitudini legate de emoțiile lor personale cât și ale altor persoane, atât în identificare, cât și în exprimare, gestionare și control, deoarece le-a lipsit experiența de comunicare în „anii marilor achiziții” (așa desemnăm anii copilăriei când este format un „ritm” al achizițiilor cognitive și o „orientare volitiv-afectivă” a personalității ce de regulă sunt conservate pe durata întregii vieți).

Una din problemele socium-ului din Republica Moldova este prezența unui număr mare de indivizi cu orientare deviantă a personalității. Orientarea deviantă a personalității este dăunătoare pentru că implică un comportament inadaptiv. Există 2 forme majore de devianță comportamentală a personalității: pe de o parte comportamentul delinvent și agresiv, pe de altă parte comportamentul victimal și recesiv. Ambele se formează ca atare prin expunere sistematică a individului la agresiune și alte forme de abuzuri în anii copilăriei și se prezintă ca un mecanism de compensare și alternativă eșuată de adaptare a individului la mediul social. Și iarăși, devianța comportamentală, indică o problemă de conectare.

Violența în familie este o consecință a numărului mare de indivizi care posedă una din aceste orientări deviante a personalității. Din păcate indivizii cu orientări diferite au tendința de a se atrage reciproc, astfel, aceștia se antrenează inconștient în situații victimo-criminogene. Frecvent astfel de indivizi ajung să formeze o relație romantică de cuplu în care femeia este victimă iar bărbatul agresor. Literatura de specialitate a consacrat pentru astfel de situații un termen destul de potrivit și anume „cuplu penal”. Totuși, nu sunt o noutate situațiile când un bărbat agresiv în prima relație de cuplu, fără a urma o terapie, se comportă perfect normal într-o a doua relație, sau când un bărbat adecvat din punct de vedere comportamental după căsătorie devine agresiv și consumă alcool. Aceasta se explică prin faptul că și comportamentul victimal este esențial în geneza actului de agresiune și în însăși construcția situației criminogene, iar o femeie cu orientare deviantă victimală a personalității își poate transforma inconștient partenerul

intim într-un agresor, elementar prin faptul că nu se respectă pe sine și nu știe să impună limite încă la etapa incipientă a relației (predomină dorința de conectare și este dispusă la orice „sacrificiu” pentru a „conserva” relația.

Ambele tipare comportamentale pot fi corectate, de regulă prin intermediul unor intervenții psihologice specializate. În Republica Moldova se lucrează foarte puțin cu persoanele predispuse să devină agresori. Acces la o gamă mai largă de intervenții specializate au numai persoanele private de libertate. Aceste intervenții reprezintă programe de terapie psihosocială care sunt incluse în oferta educațională a instituțiilor penitenciare și care în urma unei evaluări a condamnatului de către o echipă multidisciplinară alcătuită din educator, asistent social și psiholog, sunt incluse în planul individual de resocializare care are un caracter obligatoriu pentru condamnat și nerealizarea căruia atrage consecințe juridice precum imposibilitatea eliberării înainte de termen sau a comutării pedepsei.[3, art. 91-92]

Persoanele cu orientare victimală a personalității constituie un grup de risc și sunt susceptibile de a fi abuzate nu doar verbal și nu numai în sens psihologic ci chiar de a deveni victime ale unor infracțiuni de violență așa cum sunt infracțiunile împotriva vieții și sănătății, infracțiunea de violență în familie, infracțiunile contra inviolabilității sexuale, etc. Despre coloritul infracțional al comportamentului victimal au mai menționat și alți autori: „comportamentul victimal este unul din tipurile de comportamente sociale deviante, cu un anumit specific, deoarece multe din particularitățile acestui comportament servesc drept factori criminogeni, devin condiții specifice ale crimei.”[4, pag.71]

Persoanele cu o astfel de predispunere nu sunt identificate printr-un program național, astfel despre victimizarea lor autoritățile iau act de cunoaștere numai în situațiile escaladante, când are loc un denunț, autodenunț sau când organele de drept s-au autosesizat în urma unor bănuieli întemeiate. Altminteri, ele pot fi victime anonime ani la rând. Așa cum nu există un program național de identificare și o bază de date pentru a monitoriza și ține evidența cazurilor, nu există nici un serviciu victimologic care să ofere asistență integrată, specializată, individualizată în cazurile respective. Nici chiar victimelor identificate sau care s-au autoidentificat nu le sunt create foarte multe facilități în scopul reabilitării.

Totuși, statul trebuie să întreprindă anumite acțiuni prin care să realizeze și o prevenție victimologică a infracțiunilor. Prevenția victimologică se realizează prin intervenții corecționale asupra indivizilor care au o orientare victimală a personalității. Revenind la ideea reformării sistemului de învățământ și la cea de upgradation a conținuturilor educaționale, considerăm că momentul cel mai oportun al prevenției victimologice este perioada școlarizării. Anume în această perioadă poate fi stopată formarea unei personalități victimale dar totodată pot fi întreprinse acțiuni pentru a

corecta acele trăsături de personalitate și stări psihoemoționale ale elevilor care îi predispun la victimizare: imaginea de sine distorsionată, stima de sine scăzută, fobiile și anxietatea, fundamentul îngrijorării, incapacitatea de a gestiona emoțiile și de a realiza un control emoțional eficient, etc.

Existența unui psiholog școlar în fiecare instituție de învățământ general presupune din start un mecanism de identificare a indivizilor cu potențial de a dezvolta trăsături de personalitate ce-i predispun la victimizare. Psihologul școlar monitorizează în dinamică comportamentul elevilor, aplică tehnici psihometrice, evaluează unele aspecte relaționare: părinte-copil, profesor-elev, elev-elev, astfel își poate forma o concluzie cât de cât obiectivă privitor la trăsăturile instaurate și la cele potențiale de personalitate ale elevilor. De asemenea poate lua decizii privitoare la corecția unor probleme psihocomportamentale, monitorizând dinamica rezultatelor. Și pentru că consilierea individuală nu este suficientă pentru a corecta orientarea deviantă a personalității, în sistemul de învățământ trebuie incluse ore opționale în cadrul cărora conținuturile educaționale să vizeze exclusiv formarea abilităților și competențelor volitiv-emoționale. Modelul de lucru în astfel de cazuri este cognitiv-comportamental, model care în sine presupune o componentă educațională și se bazează pe „învățarea deprinderilor de care ai nevoie pentru a-ți rezolva propriile probleme și cu ajutorul cărora vei putea să ai grijă de propria sănătate mintală.[5,pag.12]”

Comportamentul victimal în minorat apare ca o dereglare a reglării spontane a comportamentului cauzat de particularitățile specifice acestei vârste, pe când la maturi această incapacitate nu este una spontană ci previzibilă, fiind originară în niște probleme psihocomportamentale destul de grave. Totuși, evitarea expunerii minorului la factori agresionali precum și creșterea capacității lui de a gestiona factorii agresionali cu care interacționează, determină într-un mod aproape esențial ca personalitatea sa să nu capete o orientare victimală pe viitor și implicit ca să nu formeze o familie în care să existe violență. Acest ultim aspect (creșterea capacității de gestionare a factorilor agresionali), se poate înlăptui cu succes numai într-un context formal, într-o formă dirijată și sub tutela exclusivă a unui specialist sau chiar a unui colectiv de specialiști, altfel spus, numai în școală (de fapt, într-o formă spontană și neorganizată poate avea loc și în familie, dar aceasta deseori constituie o sursă de factori agresionali iar unii părinți nu pot orienta formarea personalității copilului într-o direcție pozitivă).

Creșterea capacității de gestionare a factorilor agresionali la elevi este o acțiune în primul rând pedagogică, care trebuie să cuprindă intervenții pe 2 nivele: a) unul general, aplicabil tuturor formabililor, constituit din programe educaționale axate pe formarea și dezvoltarea de abilități emoționale și calități volitive ce nu se pot forma în contextul altor discipline; b) unul specific, aplicabil anumitor formabili, în funcție de rezultatele

testelor psihometrice, care ne pot indica anumiți „markeri” ai orientării victimale a personalității – stimă de sine scăzută, imagine de sine distorsionată, anxietate, agresivitate (deoarece agresorul poate deveni victimă și invers), toleranță scăzută la frustrări, etc., dar și în funcție de anamneza fiecărui elev, care poate conține date de referință extrem de relevante pentru necesitatea includerii într-un astfel de program educațional – unul sau ambii părinți cu antecedente penale, unul sau ambii părinți cu adicții legate de consum, părinte victimizat de către celălalt părinte sau de către alt membru al familiei, istoric de victimizare a minorului în cadrul familiei, istoric de bullying școlar, istoric de comportament suicidal (la copil sau unul/ambii părinți), tendință vizibilă a minorului de subculturalizare (ex. vestimentație și make up specific subculturii emo ori altor subculturi care conțin elemente agresive și autoagresive), etc.

Deși inclusiv testele psihometrice pot oferi date importante pentru a prognoza probabilitatea formării unei personalități deviate cu orientare victimală, în special trebuie monitorizați elevii care au în anamneza lor istoric legat de expunerea la abuzuri (inter și extra-familiale) și istoric legat de neglijarea lor de către factorul părintesc (inclusiv din cauza adicțiilor ori altor situații cu specific anomic). De asemenea o monitorizare mai deosebită trebuie să aibă loc asupra elevilor care înregistrează eșec școlar. Eșecul școlar desemnează conform literaturii de specialitate „acele situații didactice care consemnează imposibilitatea momentană a elevului de realizare a obiectivelor pedagogice propuse la diferite niveluri ale procesului de învățământ.” [6,pag.146] Cauzele lui sunt pe cât se poate de obiective și nu se originează numai în capacitatea înăscută de învățare a elevului dar și în climatul moral-psihologic în care acesta se formează ca și personalitate. Expunerea la abuzuri diminuează semnificativ capacitatea de învățare a elevului, prin urmare, eșecul școlar în contextul victimizării copilului în cadrul familiei poate fi abordat ca un „factor – probabilitate”.

Concluzionăm așadar, că educația formală are un rol important în prevenirea victimologică a infracțiunilor, mai ales a celor săvârșite în cadrul familiei, prin simplul fapt că asigură dezvoltarea armonioasă a personalității elevilor și preîntâmpină formarea orientărilor victimale. Acest rol incumbă factorilor decizionali obligația de a crea mai multe conținuturi educaționale axate pe profilaxie. Un rol deosebit în crearea, predarea și evaluarea acestor conținuturi trebuie să-l aibă indiscutabil psihologul școlar. Psihologul școlar este un specialist care în primul rând trebuie să existe în fiecare instituție de învățământ, iar în al doilea rând trebuie să-i fie oferită posibilitatea de a accesa diferite programe de perfecționare și dezvoltare profesională, astfel încât să devină capabil să elaboreze situativ și la necesitate programe de intervenție cât mai individualizate și specializate pentru elevi. Prevenirea formării unor personalități deviate trebuie proiectată ca și finalitate educațională la nivel de sistem. Nu în ultimul

rând, recomandăm dezvoltarea competenței de psihodiagnostic a psihologului școlar în măsura în care acesta trebuie să identifice prin aplicarea măsurilor psihometrice standardizate „markerii victimali” care persistă ca și tendință de formare la unii elevi. Anume prin aceste măsuri putem garanta identificarea elevilor cu potențialitate de a forma o orientare victimală a propriei personalități și psihocorecția acestora.

Nu în ultimul rând, concluzionăm faptul că violența în familie este și o eroare a sistemului de învățământ, care prin abordarea neechilibrată a conținuturilor educaționale, aproape totalmente neraportate la necesitățile educaționale ce derivă din problematica socium-ului, favorizează un număr tot mai mare de indivizi cu una din cele 2 forme majore de devianță comportamentală – victimală sau agresivă. În perspectivă, factorii de decizie în selectarea conținuturilor educaționale nu trebuie să facă abstracție de abilitățile și competențele strict cognitive, dar nici să ignore într-un mod atât de evident pe cele care au capacitatea de a dezvolta abilități, competențe și calități volitiv-afective. O parte din conținuturile ce dezvoltă competențe cognitive trebuie amânate pentru ciclul universitar iar în etapa învățământului primar, gimnazial și liceal să fie pus accentul pe sănătatea mintală a elevilor, pe construirea imaginii și încrederii lor în sine, precum și pe întărirea unor calități volitive, așa cum este și voința de a studia, îndeosebi voința de a dobândi studiile superioare într-un mod sârguincios și merituos. Urmând aceste recomandări, consider că șansele de a construi o societate mai prosperă vor crește considerabil, iar violența în familie ca și factor ce condiționează criminalitatea nu va mai avea o cotă atât de ridicată.

Referințe:

1. HAGĂU, G., ONOFREI, D., PĂDURE, M., Educație și formare. Perspective actuale. Argonaut&Limes, Cluj-Napoca: 2016, 409 pag. ISBN 978-973-109-661-2.
2. VÎRTOSU, V., Aspecte privind contribuția formelor de educație în dezvoltarea personalității. În: Revistă de Științe Socioumane, nr. 1(32) din 2016, pp.88-92. ISSN 1857-0119.
3. Codul Penal al Republicii Moldova
4. RAILEAN, D., GLADCHI, G., Comportamentul victimal al minorului în mecanismul infracțiunilor contra inviolabilității sexuale, săvârșite prin violență. În: Revista Națională de Drept, nr. 5(140) din 2012, pp. 71-75. ISSN 1811-0770.
5. BRIERS, S., Terapia Cognitiv-Comportamentală. Ed. All, București: 2015, 288 pag. ISBN. 978-606-587-273-8.
6. CRISTEA, S. Dicționar de termeni pedagogici. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1998, 479 pag. ISBN 978-973-30-5130-5.